

Βία και κακοποίηση στην οικογένεια

Λουΐζα Θεοφάνους, Συμβουλευτική Ψυχολόγος

Η βία στην οικογένεια φέρνει βία στην κοινωνία. Γι' αυτό η βία στην οικογένεια δεν αποτελεί προσωπική ή οικογενειακή υπόθεση αλλά κοινωνικό πρόβλημα που αφορά όλους μας. (Σύνδεσμος Πρόληψης και Αντιμετώπισης της Βίας στην Οικογένεια)

Η βία και η κακοποίηση στην οικογένεια είναι ένα φαινόμενο που υπήρχε πάντα αλλά τα τελευταία χρόνια έχει γίνει πιο εμφανές και αντιληπτό με την αύξηση των σχετικών αναφορών και καταγγελιών. Σημαντικό ρόλο στην πρόληψη και αντιμετώπιση τέτοιων περιστατικών παίζει η ενημέρωση του κοινού και των ειδικών για το τι συνιστά κακοποίηση στην οικογένεια. Στο πλαίσιο αυτό έχω καταλήξει μετά από μελέτη της σχετικής βιβλιογραφίας στον ακόλουθο ορισμό και εξηγώ αναλυτικά πιο κάτω τα διάφορα είδη βίας και κακοποίησης.

Βία είναι κάθε συμπεριφορά μέσω της οποίας το πιο δυνατό μέλος της οικογένειας (από άποψη σωματικής ή λεκτικής δύναμης, κοινωνικής ή οικονομικής θέσης και συνήθως ο σύζυγος ή γονιός) χρησιμοποιεί επιβολή – σωματική, λεκτική, συναισθηματική, κοινωνική, οικονομική ή σεξουαλική – πάνω στον πιο αδύνατο ή τον παραμελεί ή τον καταπιέζει, δείχνοντας του έλλειψη σεβασμού και εκμεταλλεύομενος τη θέση του ως δικαιολογία για να κακομεταχειρίζεται πιο αδύνατα άτομα (είτε σκόπιμα είτε όχι). Οι συνέπειες τέτοιας συμπεριφοράς πάνω στα θύματα μπορούν να είναι βραχυπρόθεσμες ή μακροπρόθεσμες, ψυχολογική, σωματική και σεξουαλική ζημιά, κυμαινόμενη από ελαφρά μέχρι πολύ σοβαρή.

Οι όροι βία και κακοποίηση χρησιμοποιούνται συνήθως ως ταυτόσημοι. Θεωρώ χρήσιμο το διαχωρισμό τους, αφού έρευνες και κλινική εμπειρία αποδεικνύουν ότι υπάρχουν διαφορετικές προεκτάσεις και συνέπειες ανάλογα με τη συχνότητα και την ένταση. Για παράδειγμα, διαφορετικά αισθάνεται κάποιος που έχει δεχτεί σωματική βία μια φορά και διαφορετικά κάποιος που έχει επανειλημμένα γίνει θύμα της. Έτσι, χρησιμοποιώ τον όρο βία για να περιγράψω μεμονωμένα επεισόδια της συμπεριφοράς που περιγράφηκε πιο πάνω στον ορισμό της βίας και τον όρο κακοποίηση για να περιγράψω ένα επαναλαμβανόμενο σχήμα τέτοιας συμπεριφοράς. Η βία μπορεί να είναι ενεργητική ή παθητική. Η ενεργητική βία συνίσταται σε πράξεις και αναφέρεται στη σεξουαλική, σωματική και ψυχολογική βία, ενώ η παθητική σε παραλείψεις και αναφέρεται συνήθως στη σωματική ή ψυχολογική παραμέληση. Στο πλαίσιο αυτό παρατηρούνται τα ακόλουθα είδη βίας και κακοποίησης στην οικογένεια:

Σεξουαλική κακοποίηση: Περιλαμβάνει το βιασμό, την αιμομιξία και οποιαδήποτε μορφή σεξουαλικής παρενόχλησης και παραβίασης που επιβάλλεται στο θύμα ενάντια στη θέληση και / ή συναίσθηση του, ή όταν η συγκατάθεση του επιτυγχάνεται μέσω σωματικού ή ψυχολογικού εκφοβισμού και ο θύτης εκμεταλλεύεται την ανάγκη που έχει το θύμα για σημασία από και επαφή με το γονέα ή σύζυγο του. Περιλαμβάνει επίσης την έκθεση ενός παιδιού σε πορνογραφικό υλικό και την εκπόρνευση.

Παραμέληση: Συνιστά παθητική βία η οποία μπορεί να είναι σωματική ή ψυχολογική. **Σωματική** παραμέληση είναι όταν ο γονιός στερεί το παιδί του από τις βασικές φυσικές του ανάγκες όπως διατροφή, ιατρική φροντίδα, ένα ασφαλές σπίτι για να ζει και προστασία από διάφορους κινδύνους (ανάλογα με την ηλικία και το βαθμό ικανότητας ενός παιδιού για αυτοφροντίδα και αυτοπροστασία). **Ψυχολογική** παραμέληση είναι όταν ένας γονιός στερεί το παιδί του από τις βασικές συναισθηματικές και εκπαιδευτικές του ανάγκες, όπως για παράδειγμα την τρυφερότητα, προσοχή, υποστήριξη, εκπαίδευση και επαγγελματικές ευκαιρίες που μπορεί να του προσφέρει. Η πιο σοβαρή μορφή της παραμέλησης (τόσο σωματικής όσο και ψυχολογικής) ως μορφής κακοποίησης είναι η εγκατάλειψη ενός παιδιού ή έφηβου.

Σωματική κακοποίηση: Αναφέρεται σε κατ' επανάληψη σωματική κακομεταχείριση ή εκφοβισμό και περιλαμβάνει από ήπιες μέχρι και άγριες σωματικές επιθέσεις, οι οποίες προκαλούν στο θύμα σωματικό πόνο, γδαρσίματα, μώλωπες, εγκαύματα και άλλες κακώσεις που μπορεί να καταλήξουν μέχρι και σε μόνιμες σωματικές βλάβες ή ακόμα και στο θάνατο.

Μερικά παραδείγματα τέτοιας συμπεριφοράς χαρακτηριστικής των γονέων ή συζύγων που κακοποιούν σωματικά μέλη της οικογένειας τους είναι το σπρώξιμο, τράνταγμα, κλείδωμα στο σπίτι, χαστούκια, στραγγαλισμός, πρόκληση εγκαύματος και χρήση αιχμηρών και άλλων αντικειμένων όπως ζώνης, καρέκλας και άλλων για να χτυπήσουν το θύμα. Η σωματική βία συνοδεύεται πάντα και από συναισθηματική βία.

Ψυχολογική κακοποίηση: Περιλαμβάνει κατ' επανάληψη συμπεριφορές ψυχολογικής κακομεταχείρισης και συνοδεύει συνήθως τις υπόλοιπες μορφές κακοποίησης, ενώ είναι αυτή που δυσκολότερα αναγνωρίζεται και γι' αυτό συνήθως τα θύματα τυγχάνουν της λιγότερης κατανόησης και βοήθειας. Για ευκολότερη αναγνώριση και κατανόηση τη χωρίζω σε 5 είδη: λεκτική, συναισθηματική, κοινωνική, οικονομική και υπερπροστασία / καταπίεση.

Η λεκτική – ψυχολογική κακοποίηση περιλαμβάνει άμεσες και έμμεσες λεκτικές επιθέσεις.

Ως **άμεσες λεκτικές επιθέσεις** χαρακτηρίζονται διάφορες εκφράσεις που ευθέως μεταδίδουν υποτίμηση, κριτική και απόρριψη του θύματος, όπως η εξύβριση, οι προσβολές και απειλές. Μερικά παραδείγματα: «Αν επιστρέψεις ξανά αργά στο σπίτι θα σε πετάξω έξω / θα σε χτυπήσω», να αποκαλεί κάποιος το παιδί του βλάκα, κακό, αχάριστο, ύπουλο, συμφεροντολόγο, αλήτη, ψυχοπαθή, πόρνη, άχρηστο, ανίκανο να πετύχει οτιδήποτε στη ζωή του και ανεπιθύμητο, π.χ. «Κανένας δε σε θέλει» ή «Εύχομαι να μη σε γεννούσα ποτέ».

Οι έμμεσες λεκτικές επιθέσεις υπονοούν αυτά που λέγονται ευθέως στην άμεση λεκτική κακοποίηση. Αναφέρονται στη χρήση διαφόρων εκφράσεων εναντίον του θύματος που μεταφέρουν «κρυμμένα» μηνύματα με πλάγιο τρόπο, όπως απειλές, προσβλητικούς χαρακτηρισμούς, κριτική και άλλα που στοχεύουν στην πρόκληση ενοχών και υπονοούν την απόρριψη του θύματος. Μερικά παραδείγματα τέτοιων επιθέσεων: η χρήση συγκρίσεων όπως «δεν είσαι τόσο έξυπνη όσο η αδελφή σου», το να λέει κάποιος στο παιδί του «σου αρέσει να πληγώνεις τους ανθρώπους», «θα με κάνεις να πεθάνω πριν την ώρα μου» κ.ά. Επιπλέον, λόγια όπως «κάποτε διερωτώμαι αν είσαι ψυχοπαθής», «μόνο οι πόρνες συμπεριφέρονται όπως εσύ», «με θυμώνεις τόσο πολύ που μπορεί χωρίς να το θέλω να σε σκοτώσω κάποια μέρα πάνω στα νεύρα μου» κλπ. Σε όλα τα πιο πάνω παραδείγματα αυτό που υπονοείται δε λέγεται με ξεκάθαρο τρόπο και αυτό είναι συνήθως που προκαλεί περισσότερη σύγχυση στα θύματα και αυτούς που προσπαθούν να τους βοηθήσουν. Οι γονείς / σύζυγοι συνήθως εξηγούν τέτοιες έμμεσες λεκτικές επιθέσεις ως την παράθεση απλά γεγονότων, ενώ το θύμα αισθάνεται μειωμένο, προσβεβλημένο και βιώνει συναισθήματα ενοχών και απόρριψης. Το να διαπιστώνει

όμως κανείς ένα γεγονός ή να δίνει μια συμβουλή έχει διαφορετικό πλαίσιο και συνέπειες στον αποδέκτη, δηλαδή η επιλογή των λέξεων, ο τόνος φωνής, οι εκφράσεις προσώπου, οι χειρονομίες, το βλέμμα και άλλα μη λεκτικά στοιχεία επικοινωνίας είναι διαφορετικά σε τέτοιες περιπτώσεις και ως αποτέλεσμα ο αποδέκτης δεν τα εκλαμβάνει ως προσβολές ή απόρριψη. Συχνά επίσης, τέτοιες δηλώσεις δεν ανταποκρίνονται καθόλου στην πραγματικότητα ή δίνουν μια διαστρεβλωμένη εικόνα της, έτσι όπως συμφέρει το θύτη να παρουσιάζεται.

Η συναισθηματική – ψυχολογική κακοποίηση συνυπάρχει συνήθως με τη λεκτική κακοποίηση, μπορεί όμως να υπάρχει και από μόνη της. Περιλαμβάνει σχήματα κατ' επανάληψη συναισθηματικής κακομεταχείρισης που εκφράζεται κυρίως με τα μη λεκτικά στοιχεία επικοινωνίας που αναφέρθηκαν πιο πάνω, όπως το να μιλά κάποιος στο παιδί του με επιθετικό, απειλητικό ή υποτιμητικό ύφος και τόνο (ακόμα και αν τα λεγόμενα από μόνα τους δε μεταδίδουν άμεσα ή έμμεσα απειλές, κριτική ή απόρριψη). Για παράδειγμα, ένας γονιός μπορεί να πει στο παιδί του «Ελπίζω να περάσεις τις εξετάσεις σου» με τέτοιο τρόπο που αυτό που λέει ουσιαστικά είναι «είσαι πολύ χαζός και ανίκανος για να περάσεις τις εξετάσεις», ή να χρησιμοποιεί ειρωνικά βλέμματα ή εκφράσεις προσώπου. Ένας γονιός θα μπορούσε επίσης να πει στο παιδί του «Θέλω να συζητήσω μαζί σου» χρησιμοποιώντας τέτοια επιθετική στάση με το σώμα και τις χειρονομίες του που στην ουσία αυτό που λέει να είναι «Σκάσε και άκουσε τι έχω να σου πω». Άλλες συμπεριφορές που μπορούν να θεωρηθούν ως συναισθηματική βία είναι η παρακολούθηση βίας πάνω σε άλλα άτομα (όπως παιδιά που γίνονται μάρτυρες βίας μεταξύ των γονιών τους), το διώξιμο από το σπίτι, ο εξευτελισμός, το να κάνει κανείς αποκαλύψεις σε ένα παιδί ακατάλληλες για την ηλικία του και η σιωπηλή μεταχείριση (τιμωρία με το να μη μιλά κάποιος παρατεταμένα στο παιδί του επειδή θύμωσε μαζί του).

Η κοινωνική – ψυχολογική κακοποίηση περιλαμβάνει συμπεριφορές που στοχεύουν και / ή καταλήγουν στην κοινωνική απομόνωση του θύματος, αποτρέποντας το από το να αναπτύξει και να διατηρεί στενές σχέσεις με άλλους ανθρώπους. Τέτοια παραδείγματα γονεϊκής κοινωνικής – ψυχολογικής κακοποίησης περιλαμβάνουν το να λέει κάποιος στο παιδί του πράγματα όπως: «μόνο οι γονείς σου σε αγαπούν, οι άνθρωποι είναι κακοί, μόνο τους γονείς σου πρέπει να εμπιστεύεσαι, ο κόσμος είναι επικίνδυνος, ότι συμβαίνει σε αυτή την οικογένεια (συμπεριλαμβανομένης της κακοποίησης) είναι οικογενειακό ζήτημα και δεν πρέπει να μιλάς σε κανένα γι' αυτό». Περιλαμβάνονται επίσης συμπεριφορές που μεταδίδουν παρόμοια μηνύματα και καλλιεργούν εξάρτηση από το θύτη και φόβο να εμπιστευτεί το θύμα άλλους ανθρώπους.

Η οικονομική – ψυχολογική κακοποίηση αποτελείται από συμπεριφορές που στοχεύουν και / ή προκαλούν την πλήρη οικονομική εξάρτηση του θύματος από το θύτη. Περιλαμβάνει επίσης το να χρησιμοποιεί κάποιος τον οικονομικό παράγοντα ως ένα τρόπο να ελέγξει τη συμπεριφορά του θύματος και να του προκαλέσει ενοχές. Οι γονείς που κακοποιούν ψυχολογικά τα παιδιά τους σε οικονομικά θέματα τείνουν να μην τα αφήνουν να εργαστούν ή αλλιώς να τα αποτρέπουν από το να το κάνουν, να χρησιμοποιούν το χρήμα ως ένα τρόπο να τιμωρήσουν και να ελέγξουν τα παιδιά τους και συνήθως ελέγχουν τον τρόπο που ξοδεύουν τα χρήματα τους, π.χ. απαιτούν να γνωρίζουν πώς ακριβώς ξοδεύουν κάθε μικροποσό ή τους απαγορεύουν να τα ξοδεύουν με συγκεκριμένους τρόπους. Τέλος, τέτοιοι γονείς συχνά προκαλούν ενοχές στα παιδιά τους για τα χρήματα που τους δίνουν, π.χ. «αν δεν ξόδευα τόσα λεφτά πάνω σου, θα ζούσα πιο άνετα και ευτυχισμένα, στερούμαι χρήματα εξαιτίας σου, για να σε μεγαλώνω και να σε σπουδάσω».

Η υπερπροστασία ως μια μορφή κακοποίησης στην οικογένεια αναφέρεται σε καταπίεση που περιλαμβάνει υπερβολική και αχρείαστη προστασία ή έλεγχο του παιδιού / εφήβου / νεαρού ενήλικα, κάτι που μπορεί να καταλήξει σε δυσκολία του παιδιού να γίνει ένας ενήλικας ικανός να αναλαμβάνει ευθύνες και να παίρνει τις δικές του αποφάσεις. Χαρακτηριστικές συμπεριφορές των γονιών που καταπιέζουν (υπερπροστατεύουν) τα παιδιά τους είναι: Τους απαγορεύουν να βγαίνουν έξω ή τους αφήνουν σπάνια σε σχέση με το πόσο συχνά βγαίνουν τα περισσότερα άτομα της ηλικίας τους, κρυφακούν τις προσωπικές ή τηλεφωνικές τους συνομιλίες, ψάχνουν τα προσωπικά τους αντικείμενα ή διαβάζουν το ημερολόγιο τους, ή εμπλέκονται στην προσωπική τους ζωή με οποιοδήποτε άλλο ακατάλληλο τρόπο, π.χ. λένε στους φίλους τους να σταματήσουν να κάνουν παρέα μαζί τους. Άλλα παραδείγματα αποτελούν το να επιβάλλει κανείς στο παιδί του τις επιθυμίες του σε θέματα προσωπικής επιλογής (όπως η επιλογή κλάδου σπουδών ή επαγγελματικής καριέρας) και άλλες συμπεριφορές που παραβιάζουν τον προσωπικό χώρο του θύματος. **Η καταπίεση** μπορεί να υπάρχει και από μόνη της χωρίς την υπερπροστασία, όπως συμβαίνει στην περίπτωση ανάθεσης ευθυνών στο παιδί που δεν του αναλογούν ή στις οποίες δε μπορεί να αντεπεξέλθει. Αυτές μπορεί να είναι πρακτικές, π.χ. εξαναγκασμός σε οικιακή ή άλλη εργασία που η ηλικία του δεν το καθιστά ικανό να κάνει ή δυσανάλογα πολλή και σκληρή σε σχέση με αυτή που κάνουν τα υπόλοιπα μέλη της οικογένειας, ή ψυχοσυναισθηματικές, π.χ. ένα παιδί να καθίσταται υπεύθυνο για την επίλυση συγκρούσεων μεταξύ των γονιών του και άλλων προβλημάτων.

Είναι σημαντικό να γνωρίζουμε ότι ένα μεμονωμένο επεισόδιο δε συνιστά κακοποίηση στην οικογένεια, όπως προαναφέρθηκε, αλλά και ότι οι προθέσεις του θύτη συχνά όχι μόνο δεν είναι κακές αλλά είναι καλές, αφού σπάνια συναντά κανείς γονείς ειδικά που θέλουν εσκεμμένα να βλάψουν τα παιδιά τους. Κατ' επανάληψη συμπεριφορές όμως όπως οι πιο πάνω συνιστούν κακοποίηση, κάτι που είναι σημαντικό να αναγνωρίζεται τουλάχιστο από τα θύματα και τα άτομα που τους περιβάλλουν, αφού σπάνια αναγνωρίζεται από τους ίδιους τους θύτες. Οι συνδυασμοί συμπεριφορών όπως οι πιο πάνω, η σοβαρότητα / ένταση και η συχνότητα της επίθεσης καθορίζουν το είδος και τη σοβαρότητα της κακοποίησης που υπάρχει, κάτι που βοηθά στη σωστότερη αντιμετώπιση της. Είναι σημαντικό πάντως να κατανοήσουμε πως σε κάθε περίπτωση η κακοποίηση είναι κακοποίηση και πληγώνει, ανεξαρτήτως μορφής και έντασης, γι' αυτό και πρέπει πάντοτε να λαμβάνεται σοβαρά υπόψη.

Ενδεικτικά αναφέρονται μερικές **συνέπειες της κακοποίησης** που έχουν κατοχυρωθεί επανειλημμένα μέσα από διεθνείς έρευνες: κατάθλιψη, χρόνιο άγχος, αυτοκτονία, εγκληματικότητα, κατάχρηση αλκοόλ, ναρκωτικών και ψυχοφαρμάκων, ανορεξία, ψυχοσωματικές διαταραχές, μανιοκατάθλιψη, σχιζοφρένεια, προβληματικές σχέσεις, εγκατάλειψη σχολείου και εργασίας, αίσθημα κενού, μοναξιάς και αποξένωσης, χαμηλή αυτοεκτίμηση, καχυποψία, ενοχές, ντροπή, σεξουαλικά προβλήματα και πολλά άλλα. Έχει διαπιστωθεί ότι οι συνέπειες πάνω στα θύματα είναι συχνά οι ίδιες ανεξάρτητα από τη μορφή ή μορφές κακοποίησης που έχει υποστεί ο καθένας και χρειάζεται συνήθως εντατική ψυχοθεραπεία και ψυχολογική στήριξη από άλλα άτομα ούτως ώστε να μπορέσει κάποιος να ξεπεράσει τις τόσο τραυματικές συνέπειες.